

ІСТОРІЯ

Ігор ВОЗНИЙ, Андрій ФЕДОРУК

«ЗЕМЛЯ ШЕПИНЬСЬКА» В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-УРЯДНИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ КНЯЗЯ ВОЛОДИСЛАВА ОПОЛЬСЬКОГО У 1374 – 1377 рр.

У статті розглядається управлінська політика князя Володислава Опольського на території «земли Шепинської» в 1374 – 1377 рр. Основна увага звертається на структуру адміністративних одиниць краю – «волостей», які очолювали призначені управителем руського домену короля урядники – воєводи або старости. Відзначається, що саме завдяки діяльності останніх було забезпечено необхідні умови для появи потужної економічної артерії, яка в подальшому відіграла значну роль у розвитку всієї «Молдавської землі».

Ключові слова: Володислав Опольський, політика, «земля Шепинська», князівські урядники, торгівля.

Igor VOZNY, Andrii FEDORUK

«ЗЕМЛЯ ШЕПИНЬСЬКА» IN THE CONTEXT OF ADMINISTRATIVE AND OFFICIAL POLICY OF DUKE WOŁODYSLAV OPOLSKI IN 1374 - 1377

The political ruling over «zemlia Shepinska» of duke Wolodyslav Opolski in 1374 – 1377, is elucidated in this article. The main attention is accentuated on the land's administration structure – «districts» which were ruled by the officials of the Russian kingdom domain's governor – voivode or castellan. The author notes also, that the necessary conditions for appearance of powerful economic way, which has considerable role in future development of all «Moldavian zemlia», were provided thanks to their functioning too.

Keywords: Wolodyslav Opolski, political, «zemlia Shepinska», duke's officials, trade.

Серед питань, пов'язаних із управлінням князя Володислава Опольського з династії П'ястів на території «королівства Руського» («regni Russie») у 1371 – 1378 рр.¹ є ряд аспектів, що залишаються маловивченими у вітчизняній історичній науці. Усі дослідники відзначають талант цього вихідця з Сілезії в реорганізації адміністрації на підвладних йому територіях. Він впорядкував та уніфікував її, збільшив число урядників, на які Володислав призначав осіб зі свого оточення або представників місцевої політичної еліти, яку він прагнув тісніше зв'язати з собою². При цьому особливу цікавість викликають заходи управителя руського домену короля Людовіка Анжуйського (1342 – 1382 рр.) (рис. 1) управлінського характеру, проведені на південних суміжних землях, котрі тимчасово потрапили під його протекцію. Саме до таких належить край, розташований між Верхнім Сиретом та Середнім Дністром, який ототожнюється з територією так званої «земли Шепинської»³. І хоча про це збереглося обмаль писемних повідомлень, поєднання їх з введеним у науковий обіг археологічним та нумізматичним матеріалом дозволяє розширити наші уявлення про діяльність адміністраторів Володислава Опольського (рис. 2) на означених землях, які мали відігравати не останню роль в господарській політиці князя.

Відомо, що навесні 1374 р. внаслідок загадкової смерті воєводи Лацку в «Молдавській землі» спалахнула боротьба за владу⁴. Через відсутність легітимного спадкоємця по чоловічій лінії з династії Богданідів на їхній престол почали зазіхати різні претенденти. Одні з них були пов'язані певними родинними зв'язками з колишніми молдавськими правителями, а інші – просто прагнули реалізувати свої честолюбні владні проекти. Так, уже влітку того самого року подільський князь Юрій Коріатович, розгромивши «tatory ou sela zovomoe vldiczi na dniestr» недалеко від Білгорода, спробував закріпитися на півдні країни, в районі Бирладі⁵. Мабуть, він прагнув посісти тамтешній престол, про що свідчить його титулатура у виданій ним грамоті від 3 червня 1374 р. – «kniaz litovskyi» та «voevoda, gospodar zemli»

¹ Tęgowski J. Nowe źródła do kwestii datacji objęcia rządów na Rusi przez Władysława Opolczyka // Średniowiecze Polskie i Powszechne. – Katowice, 2009. – Т. 1 (5). – С. 127-137.

² Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольського в період його правління на Русі (1372 – 1379) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 84-85, 89; Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370 – 1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – Katowice, 2006. – С. 80-83.

³ Тимошук Б. О. Шепинська земля за археологічними даними // Минуле і сучасне Північної Буковини. – К., 1973. – Вип. 2. – С. 21-25.

⁴ Spinei V. Moldova în secolele XI – XIV. – București, 1982. – P. 327-328; Gorovei Șt. S. Mușatinii. – București, 1991. – P. 25-26; Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV w. – Poznań, 1996. – С. 46; Deletant D. Moldavia between Hungary and Poland, 1347 – 1412 // The Slavonic and East European Review. – 1999. – Vol. 64. – No. 2. – P. 197-198.

⁵ Documentele moldovenește înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași, 1931. – Vol. 1. 1374 – 1437. – P. 1; Шабунько Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. – К., 1987. – С. 112.

moldavskoi»¹. На останнє вказують й повідомлення руських літописів: «**А князю Юрья Волохове взяли его собоѣ во(є)водою**»². Однак утвердитись на щойно здобутому молдавському престолі він не встиг, оскільки опозиційно налаштовані до нього місцеві бояри «**тамо го укормили (отруїли. – Авт.)**»³. У цей самий час інший претендент на ім'я Костя з'явився на заході Молдавії, про що згадується у поминальнику Бистрицького монастиря, але чи довго він там урядовав, залишається невідомим⁴.

Безумовно, що така нестабільна політична ситуація в країні, яка колись була залежною від Угорського королівства, спонукала князя Володислава втрутитись у її внутрішні справи. Доказом цьому слугує лист придворного судді угорського короля Якоба з Шепеші, написаний 13 жовтня 1374 р. у Вишеграді. У ньому він зазначає, що судовий процес, який мав відбутися 6 грудня 1374 р., переноситься на 28 квітня 1375 р. Причиною було те, що один з обвинувачуваних «відправився разом з правителем Володиславом князем Опольським у військовий похід проти молдаванів», в результаті якого на престол останнього було посаджено якогось «Журжа» («Czugza» або «Dziordza») – вірного союзника і підданого короля Людовіка⁵. Інший цінний факт, який стосується діяльності Володислава Опольського під час цієї виправи зберігся у Рогозькому літописці, в якому повідомляється, що «**того же лѣта вѣ сенинѣ ходила Литва на Татарове на Темеря, и вышет(ь) межи нх вон**»⁷. У Никоновському літописному зводі про ці самі події говориться, що «**того же лѣта ходиша Литва ратью на Татарове, на Темиреза, и высть межи нх вой велий**»⁸. Можемо припустити, що масштаб військових приготувань до майбутньої битви з указаним татарським еміром був значно більшим у порівнянні навіть з походом великого князя литовського Ольгерда на Сині Води. До того ж, обидва літописних записи: «**и вышет(ь) межи нх вон**» та «**и высть межи нх вой велий**», також свідчать про значні сили і під керівництвом «Темеря» («Темиреза»), незважаючи на звістки, що «**тогда во Орде высть моръ великъ**»⁹. У порівнянні з цими записами, літописні повідомлення про воєнні події 1362 р. за своїм розмахом виглядають значно скромнішими. Наприклад, «**тоє же осени Олгердъ Синю воду и Бѣлобережје повоевалъ**»¹⁰. До того ж, цей великий похід військових сил «королівства Руського» повністю йшов у руслі антиординської політики угорського короля, яку він проводив уже тривалий період¹¹.

¹ Documentele moldovenește înainte de Ștefan cel Mare... – P. 1.

² Западнорусские летописи // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – М., 2008. – Т. 17. – Стб. 82.

³ Там само. – Стб. 82.

⁴ Czołowski A. Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412. – Lwów, 1891. – S. 7; Grigoraș N., Caproșan I. Biserici și mănăstiri vechi din Moldova. – București, 1968. – P. 14; Gorovei Șt. S. Mușatinii... – P. 25-26; Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji... – S. 46.

⁵ Окремі дослідники вважають, що цей Журж або Юрій належав до роду Драгошидів, які у такий спосіб хотіли повернути собі втрачений у 1364 – 1365 рр. молдавський престол (Panaitescu P. P. Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor române // Studii. Revista de istorie. – 1956. – Т. 9. – Nr. 4. – P. 110; Cihodaru C. Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a două jumătate a secolului al XIV-lea // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol». – Iași, 1968. – Vol. 5. – P. 25-26; Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji... – S. 47). Проте на думку інших науковців, Володислав Опольський, саджаючи нового воєводу, виходив, ймовірно, з якихось прав останнього на владу як легітимного спадкоємця правлячої династії. Тому висловлено припущення, що Журж був кровно якимось пов'язаний з родом Богданідів (Чучко М. К., Пивоваров С. В. Образование земли Молдавской и формирование ее северных границ во второй половине XIV – начале XVI вв. в свете письменных источников и археологических материалов // Русин. Международный исторический журнал. – 2010. – № 4 (22). – С. 31).

⁶ Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (1361 – 1530) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1905. – Т. 63. – С. 5; Kumorovitz B. L. I Lajos királyunk 1375 évi havasalföldi hadjárata és «török» háborúja. – Századok, 1983. – Old. 975; Papacostea Ș. Domni români și regi Angevini: înfruntarea finală (1370 – 1382) // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol». – Iași, 1986. – Vol. 23. – Nr. 2. – P. 572.

⁷ Рогожский летописец. Тверской сборник // ПСРЛ. – М., 2000. – Т. 15. – Стб. 106.

⁸ Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью // ПСРЛ. – М., 2000. – Т. 11. – С. 21.

⁹ Там само. – С. 21.

¹⁰ Рогожский летописец... – Стб. 75.

¹¹ Дашкевич Я. Р. Угорська експансія на золотоординське Поділля 40-х – 50-х рр. XIV ст. // Україна в минулому. – К. ; Львів. – Вип. 5. – С. 32-65; Вашари И. Татарские походы венгерского короля Лайоша Великого // Золотоординская цивилизация: Сб. статей. – Казань, 2010. – Вып. 3. – С. 22-30; Căprăroiu D. Scurte considerații privind cronologia campaniilor anti-mongole ale regelui Ludovic de Anjou // Revista de Istorie Militară. – 2014. – Nr. 3-4. – P. 1-11.

Цінний іконографічний матеріал, який зображує указаний «**БОЙ ВЕЛІЙ**», показано на мініатюрі (рис. 3) з Лицевого літописного зводу¹. На останній продемонстровано також різницю в одязі, озброєнні та військовому спорядженні обох сторін. Характерні форми одягу і озброєння добре усвідомлювалися художником стосовно татарських загонів, які він чітко протиставив спорядженню притаманному підрозділам поляків і угорців. Вершники у шишаках – військо «**Темиреза**», а вершники в бацинетах – сили Володислава Опольського. Обидві сторони зображені у вигляді значних кінних загонів, що ведуть між собою запеклий бій з використанням шабель та мечів².

При цьому не потрібно дивуватися, що в обох випадках Володиславове військо назване «**Литва**», такі неточності достатньо часто зустрічаються на сторінках руських літописів. Водночас не слід відкидати можливості присутності допоміжних литовських підрозділів у лавах війська «королівства Руського». На це можуть вказувати непрямі свідчення про існування в цей самий час якихось приязних зв'язків між управителем руського домену Людовіка Анжуйського та князями Коріатовичами з Поділля³. В останніх для участі у поході в Молдавію був свій мотив – помста місцевому боярству за смерть свого брата Юрія.

Що ж стосується особи «**Темєря**» або «**Темиреза**»⁴, то з приводу неї як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії немає однастайної думки⁵. Скоріше за все в ньому слід бачити одного із улусних татарських емірів, що спробував протистояти угорсько-польському військовому наступу і сам хотів поширити свій вплив на територію «**Молдавських земель**», проте зазнав поразки. Як свідчать актові документи, похід Володислава по часу не був довготривалим, оскільки вже 19 листопада 1374 р. управитель руського домену короля надає Галичу грамоту на самоврядування, тобто магдебурзьке право⁶.

Існують підстави вважати, що повертаючись з походу, Володислав Опольський розташував свої залоги в Середньому Подністров'ї, тобто на північних рубежах «**земли Шепинської**», яке на той момент ще не перебувало під владою молдавських воєвод⁷.

¹ Лицевой летописный свод XVI века. Русская летописная история. – М., 2014. – Кн. 9. – С. 33.

² Арциховский А. В. Древнерусские миниатюры как исторический источник. – М., 1944. – С. 44-50, 62-63.

³ Karczewski D. Meliorator terrae Russiae. Panowanie Władysława Opolczyka na Rusi (1371 – 1378) // Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach / Pod. red. A. Barciaka. – Katowice, 2007. – S. 264; Михайловський В. Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. – К., 2012. – С. 54-55.

⁴ Більшість дослідників вважають, що його слід ідентифікувати з особою добре відомого дослідникам золотоординського темника «Деметрія», який брав участь в битві проти великого литовського князя Ольгерда на Синіх Водах восени 1362 р. Вважається, що «Деметрій» або «Димитрій» – є «народною етимологією» або імені Темюр > Темір > Демір, або якогось складного імені з цим компонентом, наприклад, Дін-Темір, Бай-Демір (Галенко О. Золота Орда в битві біля Синіх Вод 1362 р. // Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях / Ред. Ф. М. Шабульдо. – К., 2005. – С. 141; Руссєв Н. Д. Золотая Орда на Нижнем Дунае // Золотоординская цивилизация. Сб. статей. – Казань, 2009. – Вып. 2. – С. 100). Історичність особи «Деметрія» та кордони його політичного впливу беззаперечно засвідчено одним актовим документом. Мова йде про привілей від 22 червня 1368 р., виданий королем Людовіком стосовно звільнення «купців татарського князя Деметрія» («mercatores domini Demetrii, principis Tartarorum») від сплати мита у Брашові в розрахунок на відповідні пільги угорським купцям «у володіннях Деметрія» («in terra ipsius domini Demetrii») (Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române. – București, 1977. – Vol. 1. – P. 90). Останні, судячи з цього документу, розташовувалися на схід від впадіння р. Сірет у Дунай. Для визначення східного кордону має значення інформація прочанина Зосімі під 1419 р., який описуючи місце переправи на литовсько-молдавському кордоні «кешен» – це перське слово «кашан» (شكان), що означає «шатро». У сполученні з іменем володаря воно явно відносилось до поселення, що або було місцем його стоянки, або вказувало владну приналежність цього пункту. Названий топонім локалізується поблизу сучасних Сорок, оскільки Білгород розташований у трьох днях шляху від нього (Галенко О. Золота Орда в битві біля Синіх Вод... – С. 141-142; Руссєв Н. Спорные вопросы начальной истории Молдавского средневекового государства // Русин. Международный исторический журнал. – 2010. – № 2 (20). – С. 31).

⁵ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1993. – Т. 4. XIV – XVI віки-відносини політичні. – С. 82; Галенко О. Золота Орда в битві біля Синіх Вод... – С. 141; Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2006. – Т. 10. – С. 116-117; Шабульдо Ф. М. Землі Юго-Западної Русі в складі Великого князівства Литовського... – С. 112.

⁶ Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka... – S. 202. Припускається навіть, що цей похід угорсько-польського війська тривав від половини вересня до половини жовтня 1374 р. (Sperka J. Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn węgier i namiestnik polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401). – Kraków, 2012. – S. 108).

⁷ Масан О. М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. // Буковина в контексті міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.) / Ред. В. М. Ботушанський. – Чернівці, 2005. – С. 34; Параска П. Ф. Территориальное становление Молдавского феодального государства во второй половине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. До середины XIX в. – Кишинев, 1980. – С. 71, 82.

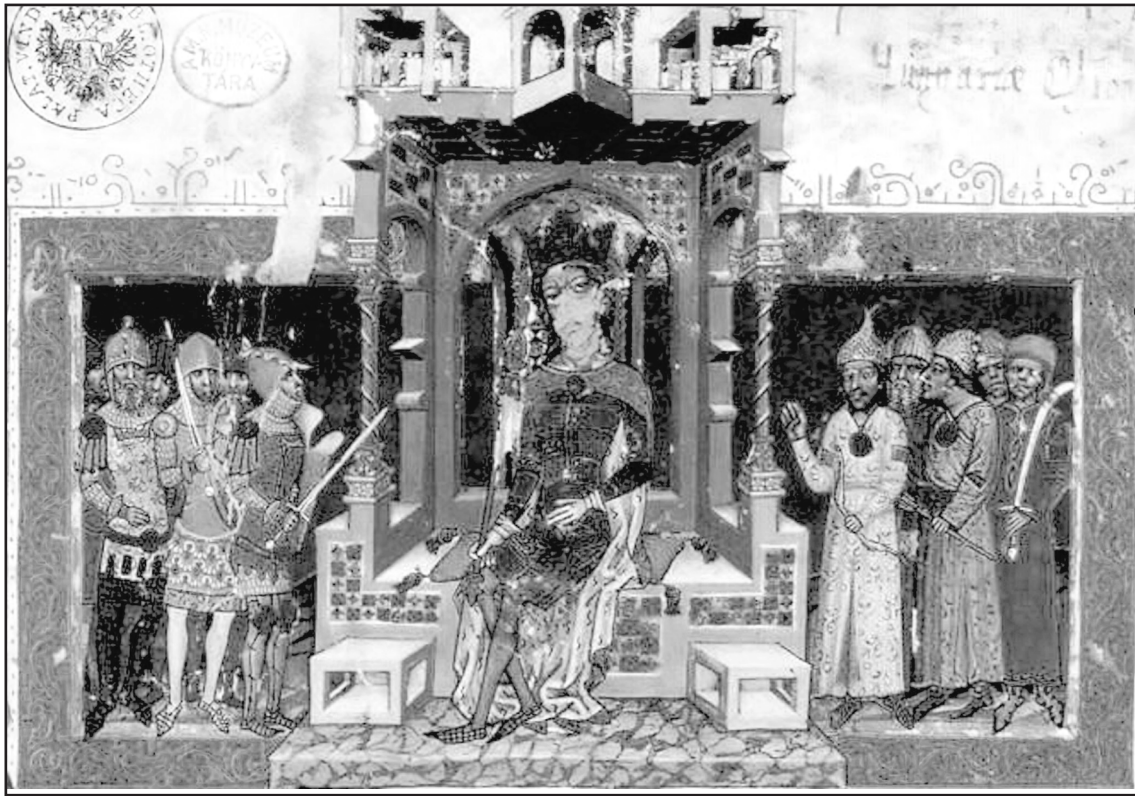

Рис. 1. Угорський король Людовік Анжуйський.
Мініатюра Ілюстрованої хроніки середини XIV ст.

Мабуть, за його наказом було відбудовано замок, який був розташований на високому мису, утвореному корінним берегом Дністра та долиною р. Зінків, в околицях с. Зелена Липа нинішнього Хотинського р-ну¹. Саме укріплення було невеликим, але мало досить складну і потужну систему оборони. Її центральну площадку розміром 56×37 м з двох сторін захищали круті обриви висотою до 50 м, а з двох інших боків були збудовані дерев'яні стіни, земляні вали і вириті глибокі та широкі рови. Характерною особливістю цього замку було те, що при максимальному використанні рельєфу місцевості була досить укріплена його напільна сторона. Тут оборонна смуга, яка складала захищену територію, що в загальному сягала приблизно 380 м довжини. На цій ділянці збудовано чотири оборонних лінії з масивних валів висотою до 2 м та широких глибоких ровів шириною більше 16 м і глибиною – понад 4 м².

Не виключено, що й долина Пруту в межах досліджуваного краю в цей самий час також опинилася під владою управителя руського домену Людовіка, адже Цецинський замок також було реконструйовано за тією ж схемою, що й Зеленолипське укріплення (рис. 4)³. Його невелика центральна площадка діаметром 50 м розташовувалась на однойменній горі висотою 537 м в західній околиці нинішніх Чернівців і була захищена дерев'яними стінами, земляними валами та широкими і глибокими ровами. На вершині гори постала, мурована з рваного каменю, кругла багатопверхова вежа діаметром 20 м. Товщина кам'яних стін вежі дорівнювала 3,10 м, до якої примикали контрфорси⁴. Оборонна смуга перед в'їздом до замку, який розміщувався із західної сторони, була довжиною – 150 м – і складалася з трьох укріплених ліній масивних валів та чотирьох ровів шириною до 10 м й глибиною – понад 4 м⁵.

¹ Возний І. П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X – XIV ст.: У 2 ч. – Чернівці, 2009. – Ч. 1. Поселення. – С. 92-94; Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – К., 1984. – С. 87-89; Тимошук Б. О. Археологічні дані про приналежність Північної Буковини до Галицької Русі в XII – XIV ст. // Минуле і сучасне Північної Буковини. – К., 1972. – Вип. 1. – С. 12.

² Пивоваров С. Військова справа середньовічного населення Буковини (за матеріалами городища в с. Зелена Липа) // Воєнна історія Галичини і Закарпаття. – К., 2010. – С. 58.

³ Масан О. Цецинська держава. (З історії давньої чернівецької околиці) // Буковинський журнал. – 2007. – Ч. 1. – С. 56; Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина... – С. 98-99.

⁴ Возний І. П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра... – С. 181; Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина... – С. 97.

⁵ Возний І. П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра... – С. 181; Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина... – С. 97-98.

Рис. 2. «Руська» маєстатична печатка князя Володислава Опольського (1372 р.)

Обидва описаних укріплення свідчать, що, утверджуючи власну адміністрацію в «ЗЕМЛІ ШЕПИНЬСЬКІЙ», управитель руського домену короля спирався на традиційну замкову систему. Із нею тісно пов'язані також відповідні знахідки, виявлені в ході земляних робіт в межах археологічного об'єкта в Зеленій Липі, які свідчать про перебування в цьому укріпленні спеціально призначеного князівського урядника. З поміж останніх особливо важливе значення має свинцева матрична печатка для відтиску на воску з круговим латинським написом «w(o)ewod» та свинцева привісна печатка із зображенням замкових воріт і лілії – символу Анжуйської королівської династії, яка правила тоді в Угорщині та Польщі¹. Крім того, знайдені монети, а це три обрізаних під вагові стандарти управителя руського домену празьких гроша Яна і Карла Люксембурзьких та срібний денарій Людовіка Анжуйського додатково свідчать, що з цього замку здійснював управління представник саме Володиславової адміністрації². На жаль, про урядника, який перебував в укріпленні на Цецинській горі нам нічого невідомо. Лише виявлений нумізматичний матеріал дає змогу припустити, що в ньому перебувала особа, яка від імені князя виконувала тут адміністративні функції. Так, серед кількох знайдених монет є одна руська, на якій вміщено напис: «Moneta Russiae». Йдеться, напевно, про срібний гріш, карбований на монетному дворі у Львові за часів управління Володислава Опольського³. Тому можна говорити, що і в цьому замку розташовувалась резиденція князівського урядника з титулом не нижче воєводи або старости, який керував навколишньою територією. Усе це вказує на те, що управитель руського домену короля запроваджував на щойно приєднаній території адміністративну систему, котра була характерна й для інших підвладних йому земель. Водночас наявні в нашому розпорядженні різні наративні та речові джерела не дають можливості прослідкувати, чи відбувалися якісь переміни в цій системі управління краєм за той час, поки він перебував під протекцією Володислава. Хоча відомо, що князь за час управління на території «королівства Руського» постійно намагався підвищити ефективність діяльності своєї адміністрації⁴.

¹ Масан О.М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин... – С. 34; Пивоваров С. В. Археологічні матеріали XIV ст. з пам'яток межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра // Suceava. Anuarul complexului muzeal Bucovina. – Suceava, 2007. – Т. 31-33. – Р. 103-126; Пивоваров С. Військова справа середньовічного населення Буковини... – С. 58-62.

² Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини (античний та середньовічний час). – Чернівці, 2002. – С. 78-92; Пивоваров С. Празькі гроші з городища в Зеленій Липі // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2003. – Т. 1 (15). – С. 101-110.

³ Выкопы на горе Цецина подъ Черновцами // Православная Русь. – 1909. – 22 мая (4 іюня). – С. 4; Крижанівський А. Львівський монетний двір у період «угорського» підпорядкування Галичини (1370 – 1386 pp.) // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – К., 2002. – Вип. 2. – С. 105-110; Жук М. Характер влади Володислава Опольського у Галичині 1372 – 1378; 1385 – 1387 pp.: нумізматику-історіографічний аспект проблеми // Наукові записки. Історичні науки. – Острог, 2009. – Вип. 14. – С. 212-215; Огуй О. Д. Чернівці та околиці: Грошовий обіг та монетні знахідки протягом тисячоліть. – Чернівці, 2007. – С. 17.

⁴ Sperka J. Urzędnicy Władysława Opolczyka na Rusi (1372 – 1378) // Społeczeństwo Polski średowiecznej. Zbiór studiów / Pod. red. St. K. Kuczyńskiego. – Warszawa, 2004. – Т. 10. – S. 83-94; Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka... – S. 73-74.

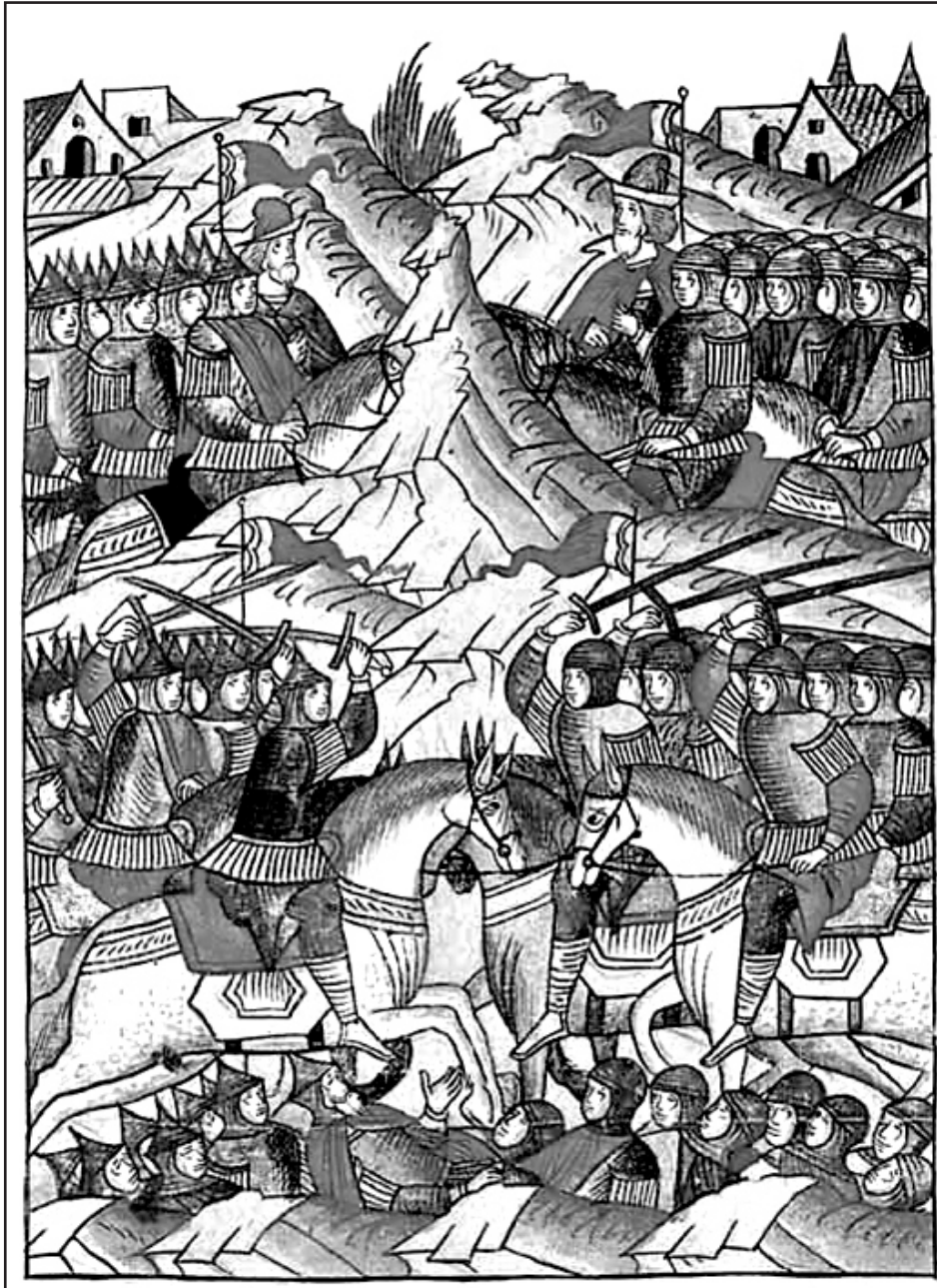

Рис. 3. «Ходиша Литва ратью на Татарове».
Мініатюра Лицевого літописного зводу середини XVI ст.

Щодо етнічного походження воєвод, призначених Володиславом Опольським для виконання управлінських обов'язків на території краю між Верхнім Сіретом та Середнім Дністром, то поодинокі князівські документи, які датуються останніми роками його управління руським доменом Людовіка, усе-таки дають можливість його визначити. Вочевидь, серед них були люди місцеві, що знали мову корінного населення, і без допомоги яких Володислав не міг обійтися. На це вказують не тільки дарування двох сіл вищезгаданому Журжу «воєводі волоському» («woiewodae wol(o)skiego») і надання одного села його синові Івашці Журжовичу в Львівській та Галицькій землях у 1377 – 1378 рр., але й обдарування «нашого вѣрного слуги именем Ладомирѣ Волошинѣ» маєтком в Бохурі, розташованим у Ярославському повіті за те, що «верно послужилъ и щи служити бѣдетъ» князю¹. На думку дослідників, останнє надання, яке датується від 26 – 31 грудня 1377 р. або 1378 р. (оригінал не зберігся), належить до числа надзвичайних², оскільки говорить про неабиякі заслуги цього молдавського васала

¹ Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України... – С. 5; Catalogus diplomatum Bibliothecae Institutii Ossoliniani nec Bibliothecae Pawlikowianae inde ab anno 1227 usque ad annum 1505 / Ed. F. Pohorecki. – Leopoldis, 1937. – Р. 40; Грамоти XIV ст. / Упор., вступна стаття, коментарі і словники-показники М. М. Пещак. – К., 1974. – С. 59.

² В найближчому оточенні Володислава Опольського та на урядах воєвод і старост домінували сілезці. Це були особи,

Рис. 4. Плани замків «земли Шепинської»: зліва – Цецинського; справа – Зеленолипського.

перед своїм «господарь и дѣдичь вѣчныхъ землямъ тѣмъ самодержецъ». Крім того, князь «далъ смь Ладомирови садити село оу волоско право а далъ смь мѹ на вѣки и дѣтемъ го со всѣмъ овъѣздомъ и со всеми границами»¹. У ще одній грамоті, оригінал якої незнаний, датованій 30 квітня 1378 р. – це надання сіл Старуні та Нового Села в Галицькому повіті «сми на вѣрнѹю службу» з правом на власний розсуд розпоряджатися прибутками з отриманих земель братам «Драгумирѹ и на Некринѹ»². Судячи з імен названих осіб та розташування вказаних сіл у Галицькому повіті, надання в якому зроблено приблизно для такої ж кількості русинів, як і волохів, припускаємо, що це могли бути представники давньої місцевої волоської еліти³, або, швидше за все, вихідці з «Молдавської землі»⁴. Все це дає можливість зробити припущення, що Ладомір Волошин, Драгумир і Некрин можливо, раніше виконували обов'язки князівських урядників у «земли Шепинської», якою управитель руського домену короля на час зроблених ним земельних надань вже не володів.

Наведений вище князівський документ дає можливість говорити, що призначені на території краю воеводи підпорядковувались також найвищому руському уряднику, якого Володислав назначав з числа людей, які входили до його найближчого оточення⁵. Так, в грамотах, наданих молдавському воеводі Журжу і його сину в 1377 – 1378 рр. серед осіб, котрі їх засвідчували, першим згадується Андреяш з Барлабас під титулом «старшого Русі» («capitaneus Russiae»), натомість у акті, подарованому Ладоміру в 1378 р., він вже титулується як «староста русьскни»⁶. Докладних відомостей стосовно цієї особи не маємо. Судячи з імені, він походив, напевно, з Угорщини і, можливо, прибув до «королівства Руського» разом з князем. Потрібно відзначити, що канцелярія останнього мала чимало проблем з титулатурою найвищого руського урядника, на це чітко вказує аналіз усіх грамот, виданих Володиславом Опольським⁷.

що походили з його рідного краю, їм князь найбільше довіряв і тому охоче оточував себе ними (Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика... – С. 84; Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372 – 1378. – Lwów, 1929. – S. 17-23).

¹ Грамоти XIV ст... – С. 59.

² Там само. – С. 61.

³ Масан О. М. Шипинська земля: передісторія, устрій та статус // Вісник Центру буковинознавства. Серія історична. – Чернівці, 1993. – Вип. 1. – С. 29.

⁴ Persowski F. Osady na prawie ruskim, polskim, niemieckiem i wołoskiem ziemi lwowskiej. – Lwów, 1926. – S. 77.

⁵ Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика... – С. 84; Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka... – S. 77-80.

⁶ Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України... – С. 5; Catalogus diplomatum Bibliothecae Institutii Ossoliniani nec Bibliothecae Pawlikowianae... – Р. 40; Грамоти XIV ст... – С. 59.

⁷ Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика... – С. 84-85; Sperka J. Władysław książę opolski... – S. 338-342.

Рис. 5. Виїзд князівського урядника на чолі озброєного ескорту із замку (реконструкція А. Клейна).

Відомо також, що за період перебування досліджуваної території під владою управителя руського домену Людовіка під цим титулом згадуються Віктор з Межиц (1374 – 1375 рр.), Мербот з Дроньовіц (1375 р.) та Єшек Радло з Лашова (1376 – 1377 рр.)¹. Усі вони належали до найбільш довірених людей князя й були тісно пов'язані з ним і в наступних роках.

Адміністративно-територіальна структура досліджуваного краю, напевно, була такою самою, як і в інших землях «королівства Руського». Відбудовані місцеві замки відігравали роль управлінських центрів округів – «волостей» («*districtus*»)². Біля цих укріплень поки що не виявлено одночасно з ними існуючих торгово-ремісничих посадів. Тому немає жодних підстав відносити їх до категорії поселень міського типу. Отож це були скоріше за все суто адміністративні та військові центри для навколишніх сіл³. Для останніх наявність князівських урядників мало важливе значення, оскільки давало можливість безпечно займатися господарською діяльністю. Це дає змогу припустити, що територія «земли Шепинської» у період перебування під протекцією Володислава Опольського була розділена щонайменше на дві волості. Загалом на прикладі відповідних речових джерел можна прослідкувати деяке пожвавлення сільського життя на території між Верхнім Прутом та Середнім Дністром, яке через постійну загрозу нападу з боку татар майже повністю завмерло в цьому регіоні у другій половині XIII – першій половині XIV ст.⁴. Водночас місцеве населення повинно було забезпечувати князівських воєвод усім необхідним, про що свідчить значна кількість остеологічного матеріалу, який належав великій рогатій худобі та іншим домашнім тваринам, знайденим під час археологічних робіт в Зеленолипському замку⁵.

Можна також стверджувати, що до компетенції місцевих князівських урядників входили функції як адміністративного, так і господарчого й військового характеру. На останню вказують предмети різноманітного озброєння, які у значній кількості виявлено під час розкопок вищеназваних замків:

¹ Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика... – С. 86-88; Sperka J. Urzędnicy Władysława Opolczyka na Rusi... – S. 95-96.

² Sperka J. Urzędnicy Władysława Opolczyka na Rusi... – S. 73-74; Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka... – S. 73-74.

³ Возний І. П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра... – С. 270-271; Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина... – С. 92; Тимошук Б. О. Шипинська земля за археологічними даними... – С. 23.

⁴ Возний І. П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра... – С. 259-265.

⁵ Пивоваров С., Федорук А. До питання про найманство в Галицькій Русі у XIV ст. (за даними розкопок городища в с. Зелена Липа) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2002. – Т. 1. – С. 148.

металеві пластини від захисних обладунків, десятки залізних наконечників арбалетних стріл, шпори і стремена вершників, тощо¹. Вони свідчать, що залоги укріплень склалися з професійних піших воїнів (декілька десятків осіб), які були оснащені модерним озброєнням. Знайдені залізні підкови, скребниці для чищення коней та інші подібні артефакти дають право стверджувати, що в Зеленолипському і Цецинському укріпленнях розміщувалися спеціальні кінні загони (щонайбільше два десятки воїнів), які контролювали територію «земли Шепинської» і захищали її від можливого нападу татар, котрі й надалі становили загрозу для населення краю². Ймовірно, саме воєводи Володислава Опольського відігравали важливу роль у захисті шляхів (рис. 5), по яких в ці роки поживалися торговельні відносини між Львовом та молдавськими містами, передусім Сиретом, який був тоді столицею Молдавії. Піонерами цієї торгівлі були львівські вірмени, яких цікавив не так Сирет, як безпечний шлях у Причорномор'я³. Отже, під прикриттям означених замків почав діяти з 1376 р. торговий шлях, який ішов зі Львова через Галич, Коломию і Снятин до Цецина, відтак через Сирет, Сучаву і Тегиню до Білгорода. Львівяни називали його «шляхом волоським» («via valachica»), а жителі молдавських міст – «ЛВОВСЬКИМ»⁴.

Однак сліди пожежі на усіх ділянках оборонної смуги та безладно розкидані предмети озброєння свідчать, що замок в Зеленій Липі згодом було здобуто штурмом з напільного боку, внаслідок якого оборонні споруди були вщент зруйновані⁵. Виявлені шматки обгорілого дерева на Цецинській горі також говорять про спробу захопити це укріплення приступом з напільного боку. Проте його, очевидно, було відбито замковою залогою, про що свідчить відсутність згарищ на наступних двох укріплених лініях оборони замку. Ймовірно, ознаки усіх цих поруйнувань можна пов'язувати із великим заворушенням антиугорського спрямування, яке спалахнуло восени 1377 р., внаслідок чого ставленик управителя руського домену Журж був змушений тікати разом з сім'єю до Львова⁶. Цікаво, що воно співпало по часу з великим походом військ Людовіка Анжуйського проти литовських князів з династії Гедиміновичів на Волинь, після якого Белзька і Холмська землі були передані королем під управління Володислава Опольського⁷. Не виключено, що саме завдяки цьому повстанню воєводою краю став Петро Мушат (1375 – 1391 рр.), який молоді роки провів у Литві, де пошлюбив доньку чи близьку родичку князя Ягайла⁸.

Крім того, певну участь в означених подіях брали і татари, які надавали допомогу новому молдавському правителю. Зокрема, знахідки на території Зеленолипського укріплення двох наслідувань мідним пулам та двох срібних наслідувань дірхемам Золотої Орди, а також предмети озброєння, аналогії яким фіксуються тільки в монгольських старожитностях, чітко про це говорять⁹.

¹ Пивоваров С. В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі // Археологічні студії. – К.-Чернівці, 2003. – Вип. 2. – С. 204-211.

² Пивоваров С., Федорук А. До питання про найманство в Галицькій Русі... – С. 148; Афонін О. Шепинська земля та її фортеці // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – Вип. 2. – С. 58.

³ Котляр М. Ф. Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. – К., 1968. – С. 116; Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період. – Чернівці, 2009. – Ч. 1. 1370 – 1475. – С. 77-78.

⁴ Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині... – С. 68, 72. У 1372 р. Людовік Анжуйський дозволив руським купцям торгувати на території Польського і Угорського королівств, що значно розширило можливості Львова як ремісничого і торгового центру. 7 листопада 1378 р. Володислав Опольський надав останньому вїтївство на магдебурзькому праві, після чого місто одержало від короля стапельне право на експорт товарів у золотоординські володіння, чим воно на певний час стало монополістом у економічних операціях в «Молдавській землі» (Огуй А. Д. Молдавський торговий путь в XIV – XVI вв.: международная торговля и денежное обращение Северной Буковины // Stratum plus. – 2011. – № 6. – С. 274).

⁵ Пивоваров С. Військова справа середньовічного населення Буковини... – С. 59.

⁶ Sprawy wołoskie za Jagiellonow: Akta i listy / Wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1878. – S. 155-156; Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України... – С. 5; Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji... – S. 46-47.

⁷ Филевич И. Борьба Польши и Литвы-Руси за галицко-владимирское наследие // Журнал Министерства народного просвещения. – 1890. – № 1. – С. 127-128; Грушевський М. Історія України-Руси... – С. 53-54, 450.

⁸ Kronika Jana z Czarnkowa / Tłum. J. Żerbiłło; Oprac. tekstu i przypisów M. D. Kowalski. – Kraków, 2001. – S. 64-66; Грушевський М. Історія України-Руси... – С. 53-54; Dąbrowski J. Ostatni lata Ludwiga Wielkiego 1370 – 1382. – Kraków, 1918. – S. 312-313; Масан О. М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин... – С. 35.

⁹ Пивоваров С. В. Нумізматичні пам'ятки Буковини... – С. 92-100; Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині... – С. 121-125; Пивоваров С. В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі... – С. 110-111. Під час розкопок було знайдено дві бочкоподібні пустотілі в середині кістяні насадки – свистки, в стінках яких є по два, три розташованих навпроти отвори. Основне призначення цих виробів – створення відповідного шумового залякуючого ефекту, хоча не виключена і така їх роль, як більш надійне закріплення для наконечника в деревку стріли або

Водночас дійшли й інші речові свідчення. Так, в урочищі Казавчин над р. Саврань археологами було виявлено золотоординські могили. На надмогильному камені одної з них чітко вказується дата – 1377 р.¹ Мабуть, ця знахідка тісно пов'язана з подіями, що відбулися в цей самий час у «**земли Шепинськон**». Можливо, з ними також пов'язана папська булла, котра була адресована в 1378 р. подільському князю Олександру Коріатовичу, названому в ній «паном Кам'янця» («dominus de Camnitz»), з визнанням його заслуг у захисті католицької віри від віроломних татар². Очевидно, останній брав активну участь в спробах управителя руського домену короля відбити свої адміністративні центри, захоплені молдаванами і золотоординцями. Перший похід війська Володислава на територію краю, розташованого між Верхнім Сиретом та Середнім Дністром, відбувся вже восени 1377 р., проте він не приніс князю бажаних результатів³.

В кінці того самого року Володислав Опольський за підтримки свого литовського союзника організував другий військовий похід «проти тих із Валахії» («contra illos de Walachia»), але він знову закінчився невдачею⁴. Можливо, внаслідок цієї активної збройної боротьби волості «**земли Шепинськон**» зазнали певних руйнувань й спустошень, про що свідчить перелік замків, який зберігся у складі різних літописних зводів під заголовком «**А се имена всѣм градом руским, далним и ближним**». Саме в ньому перед Коломиєю, Городком на Черемоші та Хотиним на Дністрі, згадується вже добре нам відомий замок «**Чечуль**» – єдиний з досліджуваних адміністративних центрів, який зберігся з часів існування над цією територією протекторату управителя руського домену короля⁵.

Таким чином, управлінська політика, яку проводив Володислав Опольський у 1374 – 1377 рр., мала неабияке значення для подальшого господарського становлення краю. Відбудовані за його наказом місцеві замки не тільки стали міцними осередками оборони від татарських нападів, але й відігравали роль надійних опорних пунктів влади князя в «**земли Шепинськон**». Її територію було розділено на відповідні адміністративні одиниці – «волості», кожна з яких очолив спеціально призначений князівський урядник – воєвода або староста. Останнє також дало можливість забезпечити необхідні умови для поживлення торговельних відносин Львова з містами Причорномор'я, що згодом призвело до появи потужної економічної артерії, яка в подальшому відіграла значну роль в розвитку всієї «**Молдавськон землі**».

управління нею у польоті (Немеров В. Ф. Воинское снаряжение и оружие монгольского воина XIII – XIV вв. // Советская археология. – 1987. – № 2. – С. 218-219; Кушкumbaев А. К. История военного дела кочевников Золотой Орды XIII – XV вв.: Автореф. дис. ... док. ист. наук. – Алматы, 2010. – С. 27-28).

¹ M[aryański] T. Sawrań // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1889. – Т. 10. – С. 350; Дашкевич Я. Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї... – С. 117.

² Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae / Ed. A. Theiner. – Romae, 1860. – Т. 1. – С. 748; Шабульдо Ф. М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского... – С. 86.

³ Karczewski D. Meliorator terrae Russiae... – С. 264. Про цю невдалу військову акцію управителя руського домену короля чітко говорить надання Людовіка для Бенедикта сина Павла (30 жовтня 1377 р.), видане за вірну службу і з приводу загибелі його брата Петра «у нашій виправі проти Волохів» («in expedicione nostra contra Olachos») (Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu / Oprac.: J. Tomaszewicz i M. Zdenek, pod. red. W. Bukowskiego. – Kraków, 2004. – С. 7).

⁴ Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941 – 1410) // Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / Hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke. – Leipzig, 1866. – Bd. 3. – С. 106; Gorovei Șt. S. Mușatinii... – Р. 27; Deletant D. Moldavia between Hungary and Poland... – Р. 199-200.

⁵ Статті, находящиеся в рукописи Археографической комиссии перед Комиссионным списком Новгородской первой летописи // Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.-Л., 1950. – С. 475. Не виключено, що і Хотинський кам'яний замок, який почав будуватися з башти-донжона, також з'явився у період протекторату Володислава Опольського над територією краю (Нестерова Т. Об этапах формирования архитектуры Хотинского замка // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2010. – Т. 2 (30). – С. 99-100; Nesterova T. Aspecte controversate ale etapelor formării arhitecturii cetății Hotinului // Arta. – Chișinău, 2011. – Р. 42). На останнє вказують і знахідки деяких археологічних артефактів характерних для Зеленолипського й Цецинського замків (Пивоваров С. Археологічні дослідження на Хотинщині в 2000 – 2003 рр. // Роль націй і народів у формуванні історико-культурної спадщини Хотинщини: Матер. Міжнар. наук. конференції. – Чернівці, 2003. – С. 31). Однак відсутність необхідного нумізматичного матеріалу поки що не дає можливості підтвердити однозначно висловлене припущення.